Toma ČEPAITĖ

Gyvųjų ir mirusiųjų komunikacija lietuvių dainuojamojoje tradicijoje: raudų tyrimas

The Communication Between the Living and the Dead in Lithuanian Singing Tradition: Lament Research

Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Gedimino pr. 42, LT-01110 Vilnius, Lietuva
El. paštas toma.cepaite@gmail.com

Anotacija
Straipsnyje siekiama ištirti gyvųjų ir mirusiųjų ryšį lietuvių dainuojamojoje tradicijoje taikant komunikacijos mokslo teorijas, atskleisti šio ryšio priemones, pobūdį, sąlygas, procesą ir jo aspektus, komunikacijos motyvaciją ir stimulus. Gyvųjų pranešimų anapusiniam pasauliui kūrimo motyvacija – aukštesnių jėgų apsaugos ir pagalbos prašymas; muzika, šiuo atveju dainavimas, veikia kaip mediatorė tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulių.
Aprašomi komunikacijos modeliai (linijinis, interakcinis, transakcinis), tinkami gyvųjų ir mirusiųjų ryšiui dainuojamojoje tautosakoje interpretuoti, komunikacijos efektyvumo aspektai, komunikacijos verbalinės ir neverbalinės priemonės. Sutelkiamas dėmesys į raudų žanrą, išskiriamos raudų komunikacinės funkcijos. Analizuojami raudose pasitaikantys komunikacijos lygiai (intraasmeninė, tarpasmeninė, asmens ir grupės komunikacija), raudotojos vaidmuo komunikacijos procese.
Reikšminiai žodžiai: gyvieji ir mirusieji, dainuojamoji tautosaka, rauda, raudotoja, intraasmeninė komunikacija, tarpasmeninė komunikacija, asmens ir grupės komunikacija.

Abstract
The aim of this article is to analyze the relationship between the living and the dead in Lithuanian singing tradition by applying theories from the science of communication, to reveal the means, nature, conditions, aspects of the connection process, the motivation and stimuli of this communication. The most notable motivation of the living to send messages to the world of the dead is the request for protection and help from the higher forces to the people and their surroundings; music, in this instance – singing, is the mediator between two worlds.
A few communication models are discussed (linear, interactive, transactive), which can be applied for interpreting the communication between the living and the dead in singing tradition, as well as some aspects of the efficiency of the communication, verbal and non-verbal means of communication. The focus is on the lament genre, the communicative functions of the laments. The communication levels which occur in laments (intrapersonal, interpersonal, person – group communication) are analyzed, as well as the role of the lamenter in the communication process.
Keywords: the living and the dead, singing tradition, lament, lamenter, intrapersonal communication, interpersonal communication, person – group communication.

Įvadas

Įvairios pasaulio tautos turi savitą pasaulėžiūrą, tradicinę filosofiją, gyvenimo, pasaulio, savo egzistencijos suvokimą. Lietuvių tradicinėje pasaulėžiūroje būta glaudaus ryšio su mirusiaisiais, tikėta pomirtiniu gyvenimu, tai liudija senovės laidotuvių ir laidojimo papročiai[1]. Manyta, kad nuo dievų ir anapusinio pasaulio malonės priklausė žmogaus ir jį supančios aplinkos gerovė, todėl tikėtasi ir prašyta jų apsaugos, ypač ribiniais ir virsmo laikotarpiais. Taigi būta stiprios motyvacijos užmegzti ar palaikyti šį ryšį. Tiek dainavimas, tiek tvirtas ryšys su anapusiniu pasauliu – neatsiejami lietuvių tradicinės kultūros aspektai, tad galima analizuoti, kaip šis ryšys pasireiškia ir atsiskleidžia dainuojamojoje tautosakoje, koks muzikinės išraiškos vaidmuo šiame bendravime.

Straipsnyje į gyvųjų ir mirusiųjų ryšį žvelgiama per komunikacijos mokslo teorijų ir modelių prizmę. Taip galima daryti prielaidas apie šio ryšio priemones, pobūdį, sąlygas, išskirti tokios komunikacijos motyvaciją ir stimulus, atskleisti patį komunikacijos procesą, jo aspektus.

Muzika kaip komunikacijos su anapusiniu pasauliu priemonė

Žmonių garsinė komunikacija egzistuoja visose žinomose žmonių bendruomenėse (Nettl 1983: 24). Muzika žmonėms turi didelę reikšmę ir atlieka daugybę funkcijų: išreiškia ir sukelia emocijas, perduoda informaciją, tradicijas, taip pat atlieka apsisaugojimo, maginę, apotropinę

ir kitas funkcijas. Remiantis tiek senaisiais tikėjimais ir praktikomis, tiek šiuolaikiniais mokslo tyrimais, galima teigti, kad muzika gali pakeisti žmonių būseną, o įvairios muzikinės savybės – kelti stiprias emocines asociacijas, pavyzdžiui, unisonas, antifona klausytojui asocijuojasi su harmonija ir tvarka (Dissanayake 2006: 10). Muzika yra viena pagrindinių priemonių gydymo ritualuose, šamanų praktikoje[2]. Tai vienas iš būdų šamanams pasiekti transą, savihipnozę, susisiekti su dvasiomis, įeiti į jų pasaulį. Akivaizdu, kad muzika turi neabejotinai didelį poveikį žmogaus psichologinei, dvasinei, fiziologinei būsenai ir buvo taikoma šioms būsenoms paveikti nuo senovės. Tačiau kokią reikšmę tai turi komunikacijai su anapusiniu pasauliu? Ryšys su mirusiaisiais – ypatingas, tad jam užmegzti reikia ir ypatingų priemonių. Muzika ir yra ta priemonė, sukurianti išskirtinę aplinką, kurioje atsiveria pasąmonės klodai, susidaro sąlygos šiam ryšiui. Antai pagal karelų tikėjimą, mirę protėviai gali išgirsti ir suprasti tik ypatingą raudų kalbą, o ne įprastą, kuria šnekama kasdien (Stepanova 2011: 129). Taigi muzikinė forma drauge su poetinės ir muzikinės kalbos savybėmis sukuria ypatingą kontekstą, per kurį galima užmegzti ryšį su anapusiniu pasauliu, perduoti ar gauti žinią, prašymą, pagalbą, padėką ir t. t. Tam reikalinga muzika, pasižyminti tam tikrais atlikimo manieros, muzikinės ir poetinės kalbos ypatumais. Kai kuriose kultūrose muzika yra pasitelkiama norint komunikuoti su antgamtinėmis jėgomis, kurioms muzikinė raiška tarsi suteikia būtį – jėgos, „įdainuojamos į būtį" (ten pat: 3). Ritualuose per muziką ne tik užmezgamas ryšys su anapusiniu pasauliu, bet ir išsakomi prašymai, tarsi su šia antgamtine pagalba įtvirtinami virsmo ar kiti svarbūs momentai. Pavyzdžiui, Šiaurės Amerikos indėnų apačių genties merginos tiesiogine prasme „įdainuojamos" į moterystės statusą (ten pat: 14).

Nors muzika gali būti nepamainoma mediatorė tarp pasaulių, didelį vaidmenį čia turi emocija, su kuria muzika atliekama. Ritualo metu, siekiant efektyvaus rezultato, svarbu ne tik tai, *kas* atliekama ritualui įvykdyti, bet ir *kaip* tai atliekama. Emocija, su kuria atliekama muzika, taip pat yra svarbi, ji padeda atverti duris tarp pasaulių:

> <...> emocija gali tapti ritualinės komunikacijos su dievų ir / ar vėlių pasauliu būdu; kuo stipresnės emocijos ir kuo labiau jos mitologizuotos, tuo efektyvesnis ritualas. Tokio ritualo pavyzdys yra apeiginis raudojimas. (Vaitkevičienė 2007: 181)[3]

Galima sakyti, kad muzika yra universali komunikacijos priemonė, kurią pasitelkus bendrauti gali ne tik žmonės, bet ir gyvieji su dvasių, dievų pasauliu. Tai neatskiriama svarbių ritualų, garbinimo ar kitos formos komunikacijos su aukščiau esančiu subjektu dalis, šio kontakto priemonė ir sąlyga.

Komunikacijos funkcija dainuojamojoje tautosakoje

Senojo mitinio mąstymo žmonių pasaulėžiūroje didelę įtaką įvairiems gyvenimo aspektams turėjo aukštesnės jėgos, dievų pasaulis, ypač tose srityse, kurios nepriklauso nuo žmonių valios (pavyzdžiui, derlingumas, vaisingumas, būtis prieš mirtį ir po jos ir t. t.), todėl reikėjo ano pasaulio pagalbos, apsaugos, gauti tam tikrų žinių ir informacijos. Pasak Loretos Juciutės, ryšys su dievais ar Dievu yra būtinas siekiant užtikrinti apsaugą žmogui ir jį supančiai erdvei perėjimo ritualų metu (Juciutė 2008: 176). Tai ypač aktualu ypatingais laikotarpiais, ribinėmis situacijomis, kai buvo pereinama iš vieno būvio į kitą (gimimas, vestuvės, mirtis), iš vieno laikotarpio į kitą (iš vienų metų į kitus). Kadangi, kaip aptarta, muzika sukuria specifinę atmosferą ir gali sukelti žmonėms ypatingą būseną, atlikti mediatorės vaidmenį, kaip tik per ją, šiuo atveju – per dainuojamąją tautosaką, užmezgamas ryšys su anapusiniu pasauliu. Pasak Juciutės, „dažniausiai viršsubjektui siunčiama informacija yra prašymas, kurio stimulas – tam tikros naudos siekimas" (ten pat: 176). Šiuo atveju nauda – apsauga, pagalba, noras gauti tam tikrą informaciją.

Dainuojamosios tautosakos žanrai, kuriuose daugiausia pasireiškia vienokia ar kitokia komunikacija su mirusiaisiais, anapusiniu pasauliu, yra raudos, kalendorinių apeigų, našlaičių, kai kurios karo dainos. Kai kada tarsi kreipiamasi į aukštesnes jėgas, dievus / Dievą arba, kaip Juciutė (ten pat: 176) įvardija, viršsubjektą, kartais – tiesiogiai į mirusiuosius, dažniausiai – mirusius šeimos narius, su kuriais bendraujama, prašoma patarimo ir pan. Kadangi pastarieji – taip pat anapusinio pasaulio atstovai, kalbėdama apie komunikaciją su šiuo pasauliu apibendrintai, šių adresatų neskirsiu.

Mitinio mąstymo žmogui motyvacija kreiptis į viršsubjektą – gyvybiškai svarbūs dalykai, kurių eiga ir sėkmė nuo žmogaus tiesiogiai nepriklauso. Vienas jų – geras metų derlius. Su rugiais susijusiems darbams ir apeigoms buvo skiriamas ypatingas dėmesys ir svarba, nes rugiai, javai – vieni pagrindinių žmogaus maitintojų. Derlingumas priklauso nuo dievų, anapusinio pasaulio, vėlių palankumo:

> Vėlės priklausiusios toms chotninėms jėgoms, kurios, kaip rodo tikėjimai, darydavusios įtaką kultivuojamų kultūrų derliui, gyvuliams ir pačiam žmogui <...>. (Laurinkienė 2013: 448)

Pavyzdžiui, per Sekmines augalų žydėjimas – vaisiaus mezgimosi stadija yra tai tarsi ribinė situacija, kai vaisiui reikalinga apsauga (Laurinkienė 1990: 105). Todėl svarbios tą palankumą ir apsaugą užtikrinančios apeigos, kurių dalis – dainavimas. Įvairūs kalendoriniai papročiai, pavyzdžiui, supimasis pavasarį, kad linai geriau augtų, ar kalėdautojų lankymasis pas kaimynus linkint derlingumo per Kalėdas, taip pat liudija derlingumo, augimo, gausumo skatinimą. O tos specifiniams kalendoriniams laikotarpiams būdingos

dainos sietinos su siekiu užmegzti ryšį su viršsubjektu, prašant pagalbos patenkinti šį derlingumo, vaisingumo, gausos siekį. Pastebimas netgi tam tikras rugiapjūtės dainų melodikos ir raudų intonacijos ryšys. Kaip teigia Rimantas Astrauskas, rugiapjūtė ir šienapjūtė gali būti interpretuota kaip javų mirtis, jų dvasios palydos į kitą pasaulį ligi prisikėlimo (sudygimo) kitais metais. O turint omeny, kad raudos palydi apeigines transformacijas, galima kelti prielaidą, kad ir rugiapjūtės dainų melodika, panaši į raudų, kyla iš tos pačios reikšmės (Astrauskas 1994: 19).

Advento-Kalėdų laikotarpio dainose glaudus ryšys su anapusiniu pasauliu atsiskleidžia per maginę žodžio galią – linkėjimų, sveikinimų siuntimą / išklausymą, gausų garsažodžių vartojimą. Šios kalendorinės dainos ir ryšys su anapusiniu pasauliu šiuo metu galbūt sietinas su metų laiko virsmu, o virsmo metu viskas yra labiau pažeidžiama ir sumažėja dviejų pasaulių atskirtis.

Šiek tiek kitokia komunikacija atsiskleidžia našlaičių dainose – jose bandoma užmegzti ryšį, tiksliau – dialogą, su mirusiais tėvais, siekiant gauti patarimų, pagalbos, užuojautos, ypač žmogaus virsmo – vestuvių – metu. Karinių istorinių dainų motyvuose atsiskleidžia simbolinis atsisveikinimas su kariu, simboliškai inscenizuojami svarbūs laidotuvių ritualai, užtikrinsiantys kare žuvusio asmens sėkmingą perėjimą į anapusinį pasaulį[4]. Taigi ryšys su anapusiniu pasauliu – mirusiaisiais ar viršsubjektu – gali slypėti įvairiuose dainuojamosios tradicijos žanruose.

Komunikacijos samprata, kriterijai ir priemonės

Bendrą termino *komunikacija* apibrėžimą rasti būtų sunku – jis daugiareikšmis ir priklauso nuo požiūrio taško, tyrimo krypties. Tačiau apibendrinus galima sakyti, kad komunikacija – keitimosi informacija procesas (Grebliauskienė, Večkienė 2004: 25). Žmonijos komunikaciją galima apibrėžti kaip „prasmių kūrimą tarp dviejų ar daugiau žmonių, o komunikaciją apskritai – kaip pranešimų kūrimą ir keitimąsi jais“ (Juciutė 2008: 175). Šiuo atveju komunikacija pasireiškia gyvųjų ir mirusiųjų informacijos keitimusi pasitelkiant muzikinę formą – mediumą.

Komunikacija klasifikuojama pagal įvairius *kriterijus*. Pavyzdžiui, pagal informacijos perdavimo tikslingumą – tikslinė ir netikslinė komunikacija; pagal kontakto pobūdį – tiesioginė ir netiesioginė; pagal trukmę – ilgalaikė ir trumpalaikė ir t. t. Šiuo atveju galima kalbėti apie tiesioginę ir netiesioginę komunikaciją.

Tiesioginė komunikacija vyksta tarp dviejų ar daugiau dalyvių. Tačiau ryšys su anapusiniu pasauliu – netiesioginė komunikacija. Tokios komunikacijos proceso svarbiausi bruožai yra: 1) informacija (klausimas, prašymas) siunčiama viršsubjektui, 2) atsakymas gaunamas dažnai per tarpininką ir 3) atsakymo gavimas yra reliatyvus, santykiškai realus (Juciutė 2008: 176). Šiuo atveju, esant stimului ko nors prašyti ar klausti viršsubjekto, muzikine forma nusiunčiamas pranešimas, o atsakymo suvokimą ir poveikį reikia interpretuoti pagal prašymo pobūdį: įvykdytas / neįvykdytas prašymas, pavyzdžiui, jei paruginėmis giesmėmis prašoma derliaus, atsakymas bus derlius arba nederlius.

Reikia paminėti, kad pačiuose dainų tekstuose, pavyzdžiui, našlaičių, kai kuriose karo dainose, atsiskleidžia ir tiesioginės komunikacijos motyvai. Vyksta dialogas, pateikiama ne tik lyrinio subjekto, t. y. gyvųjų, perspektyva, bet ir mirusiojo atsakymas:

– Kelkis, motula,
Kelkis, širdela,
Aš tau pasikloniosiu.

– Dukrela mano,
Viešnela mano,
Kloniojais lydėdama,
In kalnelį laisdama.
(LLD VIII 327)

Žinoma, ši komunikacija nėra visiškai tiesioginė – juk mirusiųjų tekstą perteikia pats dainininkas, tačiau simboliškai, nes pateikiamas tiesioginis atsakymas, parodomas grįžtamasis ryšys, vyksta menamas dialogas, galima išskirti ir tiesioginės komunikacijos aspektą.

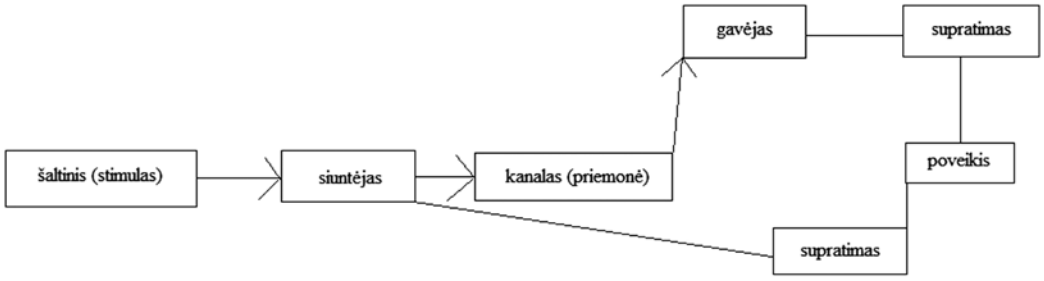

1 pvz. Netiesioginės komunikacijos modelis (Juciutė 2008: 177)

Komunikacijos priemonės – tai būdai, kuriais perduodama informacija. Pagal vartojamas priemones išskiriami verbalinis ir neverbalinis komunikacijos tipai. Verbalinė komunikacija – keitimosi informacija procesas, kai informacija koduojama tam tikra kalbinių ženklų sistema (Baršauskienė, Ivaškevičienė 2005: 10). Neverbalinė komunikacija apima visas kitas informacijos perdavimo formas ir suprantama kaip elgesio ir kūno kalba. Naudojami ženklai gali būti gestai, judesiai, veido išraiška, žvilgsnis, kūno laikysena ir kt. (ten pat: 11). Komunikacijoje su anapusiniu pasauliu per dainuojamąją tradiciją susipynę abu šie tipai. Dainuojamojoje tradicijoje žodžio reikšmė labai svarbi, tai viena svarbiausių komunikacijos kodo dalių. Žodžio reikšmė labai ryški raudose, kurių poetinė kalba ypatinga – jose ne tik kreipiamasi į mirusįjį ir su juo bendraujama, nupasakojamas mirusiojo tolimesnis kelias, bet visa tai atskleidžiama vartojant tam tikras metaforas, kitas ypatingas išraiškos priemones – tai gali būti susisiekimo su mirusiaisiais kodo dalis, būtina sąlyga. Eila Stepanova (Stepanova, 2011: 129), lygindama lietuvių ir karelų raudas, pabrėžia žodžio galią ir ypatingą žodžių reikšmę raudų poetinėje sistemoje. Ji pateikia pavyzdį, iš kurio matyti, kad karelų tradicijoje tikima, jog mirusieji gali suprasti tik ypatingą raudų kalbą. Daugumoje dainų tekstų atsiskleidžia komunikacija su mirusiaisiais. Tai gali būti tiesioginis dialogas iš gyvojo ir mirusiojo pozicijų, pavyzdžiui, jau minėtose našlaičių dainose:

– Kelkis motula,
Kelkis, širdela,
Palaimink ma kelalį,

Oi, didis didis
Mano pulkelis –
Netekau dovanėlių.

Dukrela mano,
Viešnela mano,
Aš tau duosiu rodelį.

Pirmam dovanok,
Antram prižadėk,
Trečiam pasikloniok,

O šešurėliui,
Senam tėveliui,
Tai meiliuoju žodeliu,

Vo anytėlai,
Senai motulai,
Tai geruoju darbeliu,

Vo dzieverėliam,
Jauniem berneliam,
Tai aukso žiedelį,

Vo mašytėlėm,
Jaunom mergelėm,
Rūtelių vainikėlį.
(LLD VIII 327)

Dainose našlaitė dažnai guodžiasi mirusiems tėvams, šiuo atveju – motinai, sunkiu gyvenimu, prašo patarimų arba keltis iš kapo ir pagelbėti. Mirusieji paprastai atsako – duoda patarimų, suteikia paguodą arba dėl savo padėties atsisako suteikti pagalbą našlaitei[5].

Tekstuose ryšys su anapusiniu pasauliu taip pat išreiškiamas metaforiškai, pasitelkiant įvairią simboliką, mitinius įvaizdžius. Pavyzdžiui, advento-Kalėdų dainose pasitaiko *juodo kudloto*, anapusinio pasaulio atstovo, motyvų, mįslių minimo momentų – šešuras marčiai užduoda tarsi neįmenamų mįslių ar neįgyvendinamų užduočių, o ši bėga basa per tiltą – simbolinę jungtį tarp dviejų pasaulių – prašyti mirusių tėvų patarimo. Kaip minėta, kalendorinės dainos taip pat pasižymi garsažodžių gausumu (pavyzdžiui, advento-Kalėdų laikotarpio dainose pasikartojantys *leliumoj*, *aleliumai*, *lėliu lėliu*, *kalėda* ir t. t.). Galima kelti prielaidą, kad šie garsažodžiai taip pat galėtų būti specifinis kodas, skirtas komunikacijai užmegzti.

Neverbalinis tipas apima muzikinės išraiškos ypatybes, erdvės, aplinkos, laiko aspektus, veido, kūno išraišką ir balso, atlikimo ypatybes. Kaip sakyta, komunikacijai su mirusiaisiais užmegzti svarbu ypatingas laikas, kontekstas, aplinka – tai gali būti žmogaus ar metų ciklo virsmo momentas. Kai kada labai svarbi ypatinga atlikimo maniera, pavyzdžiui, šūksmingas balsas kalendorinėse dainose. Minėtiems kalėdinių dainų priegiesmiams būdinga šūksninė intonacija, taip pat sutelkta emocija, intencionalumas, su priegiesmio garsažodžiu šaukiami šūksniai atlieka tarpininko, mediatoriaus vaidmenį (Astrauskas 2013). Galima manyti, kad pati šūksnio intonacija rodo komunikacinį pobūdį, o garsažodžių ypatingumas, magiškumas – komunikaciją, nukreiptą į viršsubjektą. Raudų atlikimo stilistikoje išryškėja dar ir veido bei kūno ekspresijos svarba. Tai rankų grąžymas, veido dengimas rankomis ar nosine, siūbavimas kūnu pirmyn atgal ir pan. Senovės Graikijoje raudotojų kūno ekspresija būdavo tokia, kad šios pradėdavusios save žaloti: raudavosi plaukus, mušdavosi į krūtinę, draskydavosi veidą (Šijaković 2011: 90). Taip pat svarbios įvairios paramuzikinės išraiškos priemonės (kvėpavimas, verksmai, balso tembras), kuriomis netgi manipuliuojama siekiant sustiprinti raudos emocinį poveikį (Norinkevičiūtė 2007: 165). Visi šie elementai neatsiranda be reikalo – jie tampa neatskiriama atlikimo dalimi, sėkmingos komunikacijos sąlyga.

Komunikacijos lygiai

Įprastai mokslininkai pagal dalyvių sąveikos tipą išskiria tris komunikacijos lygius (Markevičienė: 1):

1) intraasmeninį (vidinį);
2) tarpasmeninį (tarp dviejų ir daugiau asmenų);
3) masinį (sudėtingoje organizacijoje).

Kalbant apie gyvųjų komunikaciją su mirusiaisiais galima taikyti **intraasmeninį** ir **tarpasmeninį** lygius.

Esant intraasmeninei (intrapersonalinei) komunikacijai, informacija apdorojama komunikuojant su savimi, taigi siuntėjas ir gavėjas yra tas pats asmuo (Grebliauskienė, Večkienė 2004: 24). Tą galima įžvelgti raudose. Veikiant išoriniams (mirties įvykis, aplinkinių būsenos) ir vidiniams (raudotojos emocijos) stimulams, raudotoja priima iš aplinkos informaciją ir pati ją apdoroja, leidžia susikristalizuoti savo jausmams ir mintims. Taip pat svarbus atsivėrimas pasąmonei, iš kur kyla kūryba, srūva žodžiai (Norinkevičiūtė 2007: 166). Visus šiuos stimulus apdorojusi, raudotoja tai išlieja raudos forma, užkoduodama žodžiais, gestais, judesiais, garsais. Ji ne tik komunikuoja su mirusiuoju ir bendruomene, bet ir sureguliuoja savo emocijų antplūdį, pasineria į kūrybą, komunikuoja su savimi, „sutvarkydama" savo emocijas ir išreikšdama jas. Raudotojai pasinėrus į emociją, jai tarsi nebeegzistuoja aplinka. Patekus į savotišką transą, prasideda ryšys su mirusiuoju: „Atsijungi visai, nieko nematai ir nieko neatsimeni, kas ti būna"; „Insijauti, tarytai su mirusiu šneki" (ten pat: 167).

Raudotojos dažnai eina išsiraudoti norėdamos išlieti susikaupusias emocijas, lyg ir kalbasi su mirusiuoju, bet neretai aprauda sunkią dalią. Stipri emocija – didelis stimulas raudai kaip kūriniui susiformuoti, giliai įsijautus atsiranda vis daugiau žodžių, intensyvesnis atlikimas, raudojimą lydintys veiksmai, todėl komunikacija su savimi šiuo atveju labai svarbi.

Intraasmeninė komunikacija taip pat yra tarpasmeninės komunikacijos pagrindas, nes asmens gebėjimas komunikuoti su kitais priklauso nuo to, kaip jis moka bendrauti pats su savimi (Markevičienė: 2). Todėl šis komunikacijos lygis pasireiškia ne tik raudose, bet ir kituose dainuojamosios tradicijos žanruose, nes žmogus, komunikuodamas su viršsubjektu daina / giesme / rauda, pirmiausia suformuoja informaciją, poreikius, norus, jausmus, prašymus ir tai paverčia muzikiniu kodu. Kadangi bendravimas su anapusiniu pasauliu yra netiesioginis, asmuo net pats interpretuoja atsaką.

Kartais išskiriama asmens ir grupės komunikacija. Tai dažniausiai vienkryptė komunikacija, kai siuntėjas / kalbėtojas perduoda informaciją žmonių grupei. Raudoms šio tipo komunikaciją taip pat galima pritaikyti – raudotoja ne tik komunikuoja su anapusiniu pasauliu ar apdoroja mintis ir jausmus, bet ir informuoja bendruomenę apie mirusiojo virsmą ir išėjimą, atlieka svarbią psichoterapinę funkciją, dėl kurios bendruomenė katarsio forma gali išlieti ir sureguliuoti emocijas. Tad savotiška raudotojos komunikacinė funkcija – sugraudinti ir padėti emociškai išsivalyti bendruomenei:

> Yra tokių žmonių, kad labai graudina. Va, buvau laidotuvėse, tai viena tep verkė, kad negalima buvo būc. Insišneka, sugraudzina ir visi verkia.
> <...>
> Kap žodžiais verkia, daugiau atsiranda verkėjų, ba žėlius ima, visus daugiau sugraudina. Viena pamatė kitų verkianc, tai irgi užstriubo verkc. (Norinkevičiūtė 2007: 170)

Tarpasmeninė komunikacija – dvipusis procesas, vykstantis tarp dviejų ar daugiau dalyvių. Šiam komunikacijos lygiui būtų galima priskirti dviejų dalyvių – gyvųjų ir mirusiųjų, žmonių ir viršsubjekto – sąveiką. Tarpasmeninėje komunikacijoje svarbūs trys elementai: stimulas, informacija ir komunikavimas (Trenholm 1986: 9). Esant stimului, jis paverčiamas informacija, o ši perduodama kitam komunikacijos proceso dalyviui. Jei yra stimulas atsakyti, gavėjas tą stimulą paverčia savo informacija ir siunčia ją atgal pirmajam dalyviui.

Šių komunikacijos klasifikacijų yra daug, tačiau nė viena jų nėra viską apimanti. Daugelį komunikacijos situacijų galime vertinti kaip kelių komunikacijos rūšių sandūrą. Tai taip pat taikytina ir komunikacijai su anapusiniu pasauliu.

Komunikacijos procesas

Apibendrinus įvairius komunikacijos modelius, galima išskirti šiuos svarbius komunikacijos proceso elementus: pranešimo stimulas, siuntėjas, pranešimas, užkodavimas, kanalas (perdavimo priemonės), gavėjas, pranešimo interpretacija, poveikis / atgalinis ryšys (pastarasis elementas – ne visuose modeliuose). Kaip ir kalbėta, pranešimo anapusiniam pasauliui stimulas gali būti įvairus, priklausyti nuo žanro, konkrečios dainos / giesmės / raudos, tai apsaugos, pagalbos prašymas, mirusiojo palydėjimas.

Komunikacijos procese dalyvauja mažiausiai du subjektai, kurie paeiliui atlieka informacijos siuntėjo ir gavėjo funkcijas. Siuntėjas – asmuo, perduodantis informaciją, gavėjas – tas, kuris informaciją priima. Šiuo atveju siuntėjas yra dainuojantis žmogus / žmonių grupė, dainavimas – kanalas, kuriuo perduodamas pranešimas, gavėjas – viršsubjektas, anapusinis pasaulis, mirusieji. Prieš siunčiant pranešimai gali būti užkoduojami, išreiškiami tradiciniais simboliais:

> Siuntėjo prasmė apima procesus, kurie vyksta iki užkodavimo. Tai individo, pradedančio komunikaciją, minties pavertimas simbolių seka, kuriam įtakos turi žmogaus sugebėjimai, požiūris, žinios, praktinė patirtis. Užkodavimo esmė yra parinkti siuntėjui ir gavėjui suprantamus simbolius. Kodavimo būdai gali būti įvairūs: kalba, garsai, vaizdai, simboliai. Persiuntimai – tai procesas, kai siuntėjas yra pasiruošęs išsiųsti žinią, parenka geriausią kanalą bei juo pasinaudoja. (Baršauskienė, Janulevičiūtė-Ivaškevičienė 2005: 16)

Komunikuojant su anapusiniu, dievų pasauliu, svarbus yra informacijos užkodavimas. Galima manyti, kad kodas dainose, raudose, giesmėse yra:

1) kreipiniai, poetiniai vaizdiniai, trumpai tariant, tekstas, verbalinės priemonės;

2) muzikinės išraiškos priemonės, t. y. intonacijos, ritmika, muzikinė forma, ypatingas balso tembras, formuojamas atlikimo metu, ir kiti aspektai, turint omenyje muzikos simbolinę maginę galią ir mediatoriaus vaidmenį.

Komunikuojant su anapusiniu pasauliu, ypač svarbu išmanyti tą specifinę kalbą, simbolius ir kodus, kuriuos pasitelkus užmezgamas šis ypatingas ryšys. Dainuojamojoje tradicijoje šie kodai – tam tikra melodika, tekstai, atlikimo specifika – perduodami iš kartos į kartą. Pavyzdžiui, tiek vestuvių, tiek laidotuvių raudų buvo einama mokytis pas geras, žinomas kaimo raudotojas, ir nors asmeninė kūryba ir improvizacija – individualūs sugebėjimai – užima reikšmingą raudojimo dalį, svarbu tai daryti remiantis tradicija – išmanant tinkamos, efektyvios komunikacijos sąlygas. Galima sakyti, muzikinių priemonių ir atlikimo ypatybių išmanymas šiame kontekste yra žmonių ryšio su anapusiniu pasauliu komunikacinė kompetencija. Užfiksuota įvairių pavyzdžių, kaip būdavo einama mokytis raudų pas kompetentingas raudotojas. Pavyzdžiui, liaudies dainininkė Ona Ūselytė-Tamulionienė pasakojo:

> Susirgo vienos mergaitės mama, ir jau visi žinojo, kad ji mirs. Toj mergaitė vis galvoja, kaip reikės motulės verkt. Nuėjo pas kaimynę ir prašo, kad pamokytų verkt žodžiais. O ta ir sako: „Atnešk kuodelį vilnos, tai pamokysiu." Mergaitė atnešė, padėjo ant girnų ir paklausius, kaip reikia verkti žodžiais, parėjo. Mamai mirus, mergaitė verkia. Verkia iš tikro gailesčio, iš tikro graudumo. Pamačius tą kaimynę, raudą pratęsia:
>
> *Tetula, tetula,*
> *Atiduok vilnų,*
> *Kų padėju ant girnų*
> *Kap žėlius užėjo,*
> *Tai ir žodžiai parėjo...*
> (Bleizgienė 1988: 269)

Komunikacijos modeliai

Žmonių ir anapusinio pasaulio komunikaciją galima analizuoti remiantis komunikacijos procesui pavaizduoti sukurtais modeliais. Jų išskiriama įvairių, pasirinkta susitelkti tik į keletą svarbiausių.

1948 m. amerikiečių matematikas Claude'as Elwoodas Shannonas ir inžinierius Warrenas Weaveras sukūrė techninį komunikacijos modelį, kurį vėliau žmonių komunikacijai tirti panaudojo „komunikacijos mokslo tėvu" vadinamas Wilburas Schrammas. Pagal šį vienpusį komunikacijos modelį, siuntėjas užkoduoja norimas persiųsti idėjas ar jausmus tam tikru pranešimu, kokiu nors kanalu perduoda pranešimą gavėjui, kuris informaciją dekoduoja. Šiame modelyje taip pat egzistuoja triukšmas (gavėjo išorėje esantys veiksniai, atitraukiantys dėmesį, apsunkinantys supratimą), galintis atsirasti bet kuriuo komunikacijos metu[6].

Šiuo atveju siuntėjas būtų dainuojantis žmogus / žmonių grupė, dainavimas – kanalai, kuriais perduodami pranešimai, gavėjas – viršsubjektas, anapusinis pasaulis.

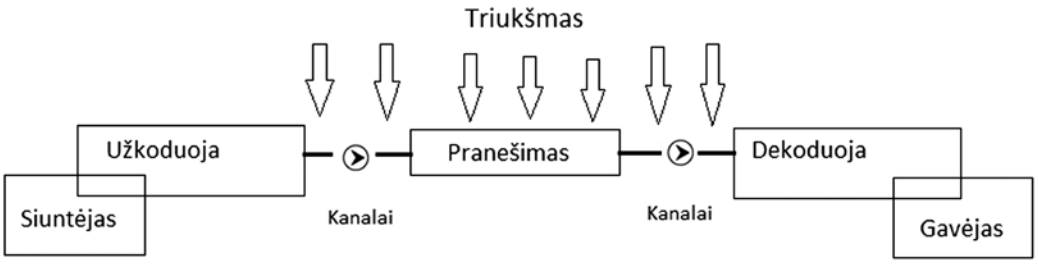

2 pvz. Linijinis komunikacijos modelis

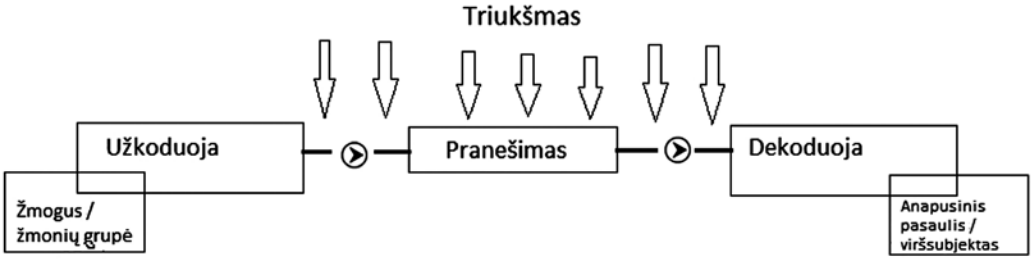

3 pvz. Linijinio komunikacijos modelio pritaikymas dainuojamajai tautosakai

Komunikacija su anapusiniu pasauliu, viršsubjektu iš dalies yra vienpusė (dėl to tinkamas linijinis komunikacijos modelis), tiesioginio atsakymo nėra, nebent atsakymą būtų galima interpretuoti pagal gautą ar numanomą poveikį (pavyzdžiui, jei rauda siekiama užtikrinti mirusiojo apsaugą, tada numanomas poveikis yra tikėjimas saugiu mirusiojo perėjimu į anapilį).

Tačiau linijinis komunikacijos modelis turi nemažai trūkumų. Jis yra labai abstraktus ir tik pačia bendriausia prasme paaiškina komunikacijos aktą, juo remiantis negalima paaiškinti, kodėl kartais komunikacija neįvyksta visai. Pagal šį modelį atrodytų, kad komunikacija yra vienpusė, t. y. joje dalyvauja gavėjas ir siuntėjas; šiame modelyje tarsi nėra vietos gavėjo refleksijai. Komunikacijos procese egzistuoja grįžtamasis ryšys, atgalinis pranešimas, tai geriau atskleidžia Osgoodo–Schrammo interakcinis modelis[7]. Pagal šį modelį siuntėjas ir gavėjas keičiasi ne tik pranešimais, bet ir vaidmenimis komunikacijos procese, t. y. abu dalyviai atlieka tas pačias funkcijas: užkoduoja, iššifruoja, interpretuoja. Tai aktualu, nes, nors ir numanomas, atgalinis viršsubjekto ryšys turi svarbią prasmę. Tačiau net ir šiame modelyje sėkmingai komunikacijai atsiranda kliūčių. Pavyzdžiui, tai, kad siuntėjas ir gavėjas veikia skirtingoje aplinkoje (fizinė, asmens patirtis ir t. t.), kalbant apie komunikavimą tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulių, tai labai svarbu. Šis modelis nėra tobulas, nes komunikacijos veiksmai traktuojami kaip pavieniai, prasidedantys ir pasibaigiantys tam tikru laiku, galimas semantinis triukšmas.

Daugumoje atvejų komunikacija nevyksta nei pagal linijinį, nei pagal interakcinį modelį, o komunikacijos veiksmą geriausiai apibūdina transakcinis modelis. Pagal šį modelį proceso dalyviai dažniausiai siunčia ir gauna pranešimus vienu metu, tad siuntėjas ir gavėjas nėra atskiriami, o tiesiog laikomi dalyviais.

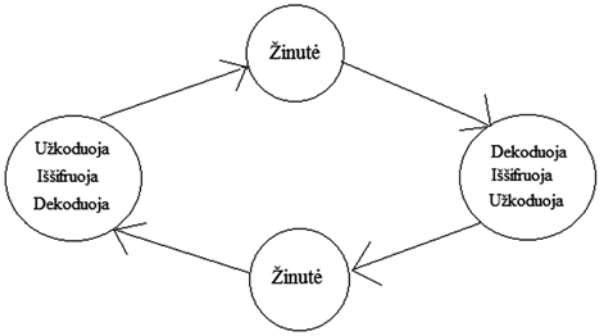

4 pvz. Interakcinis komunikacijos modelis (Schramm 1954: 116)

Komunikacija nenutrūkstama, nėra nei pradžios, nei pabaigos, galima tik stebėti procesą. Subjektas (objektas) nuolat dalyvauja tam tikrame komunikacijos procese, netgi jeigu jis komunikuoja su savimi. Į tai atsižvelgdamas Frankas Dance'as sukūrė spiralinį komunikacijos modelį, kuriame komunikacijos procesą sudaro ne tik informacijos siuntimas ir priėmimas, bet ir adresato reakcija į siuntėjo informaciją[8]. Šis modelis aktualus raudoms, ypač kalbant apie intraasmeninę komunikaciją – raudotoja nuolat reaguoja į stimulus, tokius kaip emocijos. Pavyzdžiui, nemažai raudotojų pradeda verkti vos pamačiusios mirusįjį, o kulminaciniais laidotuvių momentais – nešant karstą, prie kapo duobės – raudojimo intensyvumas sustiprėja (Norinkevičiūtė 2007: 170). Taigi aplinkos stimulai sukelia emocijas, o šios – raudojimo intensyvumą.

Su Shannono–Weavero pateiktu komunikacijos modeliu daug panašumų turi Davido Berlo modelis – jame taip pat nėra atgalinio ryšio. Tačiau Berlo daug detaliau išskiria žinių perdavimą: šis labai priklauso nuo siuntėjo ir gavėjo komunikacijos įgūdžių, kultūros, socialinės sistemos, požiūrio, žinių. Taip pat išskiriamas juslių vaidmuo perdavimo

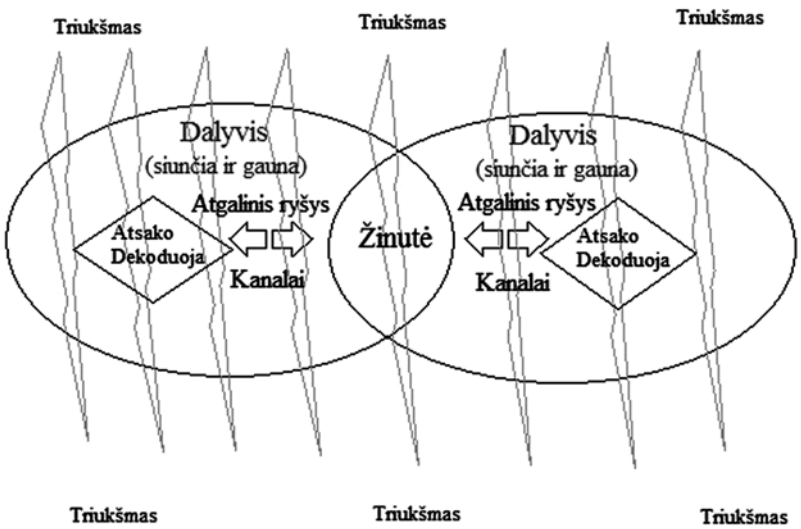

5 pvz. Transakcinis komunikacijos modelis (Barnlund 1970: 99)

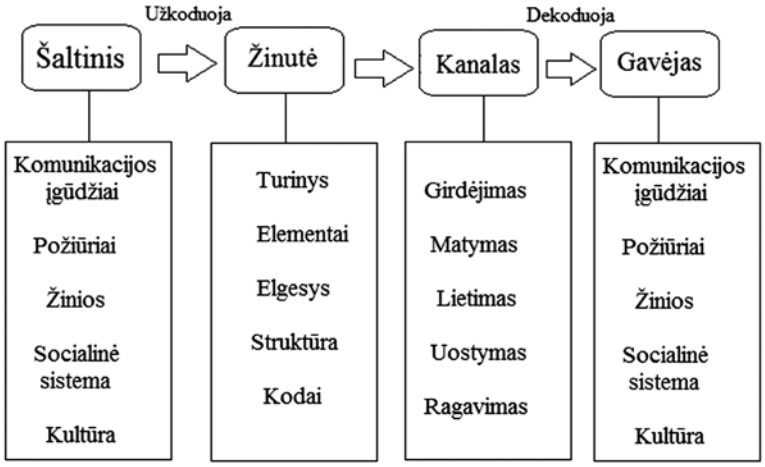

6 pvz. Davido Berlo komunikacijos proceso modelis (Berlo 1960: 41)

kanaluose. Komunikacija su anapusiniu pasauliu vyksta esant tam tikros kultūros ir socialinės sistemos dalimi, turint tam tikrą pasaulėvaizdį, dėl kurio ir susiformuoja šio ryšio poreikis. Taikant šį modelį raudojimo tyrimams, žinioms ir komunikacijos įgūdžiams prilyginti galima tinkamą atlikimo, apeigos išmanymą.

Komunikacijos efektyvumas

Komunikacija gali būti vienpusė arba dvipusė. Vienpusė komunikacija būna tada, kai nesama grįžtamojo ryšio – ji dažniausiai nėra efektyvi. Efektyvi komunikacija apibūdinama kaip dvipusis procesas, turintis grįžtamąjį ryšį. Apie efektyvumą, kai siekiama ryšio su anapusiniu pasauliu, kalbėti sunku, nes grįžtamasis ryšys, kaip minėta, numanomas, nuspėjamas, reliatyvus, taigi priklauso nuo žmonių interpretacijos arba tiesiog tikėjimo ryšio sėkme ir prašymų įvykdymu. Būtina pabrėžti, kad tradicinėje kultūroje, esant tvirtai pasaulėžiūrai ir gyvuojant tikėjimui, apie neefektyvumą kalbėti nebūtų galima.

L. S. Bairdas, J. E. Postas, J. F. Makonas komunikacijos priėmimo procese išskiria filtro efektą – taip jie vadina ribotas žmogaus galimybes suvokti išorinę informaciją (Baršauskienė, Janulevičiūtė-Ivaškevičienė 2005: 14). To priežastys – žmogaus fiziologinė ir psichologinė prigimtis. Turint omeny komunikaciją su anapusiniu pasauliu, savaime aišku, kad žmogus negali tiesiogiai bendrauti ir dėl ribotų galimybių tai gali daryti tik simboliškai, remdamasis tam tikrais kodais ir interpretacija.

Išskiriamos ir kitos įvairios komunikacijos proceso kliūtys. Ryšiui su anapusiniu pasauliu gali trukdyti triukšmas, netinkamas kanalo pasirinkimas, įgūdžių stoka. Šiuo atveju netinkamu kanalo parinkimu ar įgūdžių stoka galima laikyti muzikinės formos aspektų nepažinimą, tradicijos neišmanymą, netinkamą atlikimą, tinkamo konteksto, ypatingo laiko ir erdvės nebuvimą.

Trukdžiai išryškėja užrašant tautosaką, ypač raudas, per ekspedicijas. Paprašius paraudoti čia ir dabar, kai nėra atitinkamos aplinkos, konteksto, pateikėjui sunku įsijausti į atlikimą, kūrybos procesą, jeigu išvis pavyksta paraudoti. Pasak Rasos Norinkevičiūtės, raudose kūrybai ypač svarbus pasąmonės srautas, stiprios, nuoširdžios emocijos. Esant autentiškai situacijai, kūrybiniai ir pasąmoniniai klodai gali atsiverti su kaupu, kai pasiduodama emocijoms ir įkvėpimui, „daugelis moterų netgi nesuvokia, iš kur atsiranda žodžiai: „Man kap paspylė žodziai, atrodė, jie man nepriklausė, savaime plaukė“ (Marija Gainienė, g. 1932 m. Gruožninkų k.), „Kap aš myliu, tai man žodzius lyg kas rašo – jie aina ir aina“ (Bronė Kučinskienė, g. 1933 m. Tiltų k.) (Norinkevičiūtė 2007: 166). Tokiu atveju atsiveria tikras ryšys su anapusiniu pasauliu, nes „stebint įsijautusios moters raudojimo procesą, atrodo, kad ji tarsi išnyksta pasinėrusi į tariamą pokalbį su mirusiuoju: „Insijauti, tarytai su mirusiu šneki“ (Zofija Verseckienė, g. 1921 m. Tiltų k.) (ten pat: 167). Tačiau kai nėra autentiškos situacijos, reikiamų emocijų ir konteksto, raudotojoms įsijausti ir paraudoti dažnai nepavyksta arba rauda gali būti labai netikra, nekūrybiška, neišjausta, trumpa ir, galima sakyti, komunikacija neįvyksta. Tad emocija – svarbi efektyvios komunikacijos dalis:

> <...> ritualizuotą emociją (apeiginį raudojimą) galime traktuoti kaip ypatingą būseną, leidžiančią raudotojui įeiti į sakralinį santykį su dievų ir vėlių pasauliu ir tokiu būdu pasiekti apeigos tikslą. Taigi emocinė būsena <...> yra ritualo pagrindas, ypatingas elementas, leidžiantis apeigos atlikėjui įgyti nepaprastą galią. Ritualizuota emocija transformuojama į galią, leidžiančią pasiekti kontaktą su mirusiaisiais ir – su dievais. (Vaitkevičienė 2007: 168)

Pasak Berlo[9], komunikacija susideda iš pranešimų, o ne reikšmių perdavimo, o šios slypi ne žodžiuose, bet pačiuose žmonėse ir priklauso nuo jų interpretacijos. Jokie du žmonės negali suprasti kokios nors reikšmės visiškai vienodai. Reikšmės niekada nėra pastovios ir nekintančios; keičiantis

patirčiai, keičiasi ir reikšmės. Taigi, kalbant apie komunikacijos su anapusiniu pasauliu efektyvumą ir atgalinį ryšį, galima sakyti, kad tai yra visiškai reliatyvu ir priklauso nuo žmonių interpretacijos. Juk visas žmonių ryšys su anapusiniu pasauliu priklauso nuo žmonių suvokimo, pasaulėžiūros, intuityvaus visatos dėsnių pajautimo ir supratimo, kaip pagal tuos dėsnius gyventi, viso to perdavimo per tradiciją. Galbūt keičiantis žmonių pasaulėžiūrai, tikėjimams, papročiams, kito ir reikšmės, suteikiamos bendravimui su anapusiniu pasauliu.

Taikant šias žinias, komunikaciją su anapusiniu pasauliu dainuojamojoje tautosakoje galima apibrėžti taip:

1) tai informacijos keitimasis tarp žmonių ir anapusinio pasaulio – žmonių pranešimų siuntimas ir žinių gavimas;

2) gyvųjų pranešimų kūrimo motyvacija – pagalbos prašymas situacijose, kurių žmogus valdyti negali: virsmo, perėjimo ar metų kaitos laikotarpiu, prašant aukštesnių jėgų apsaugos ir pagalbos žmonėms ir juos supančiai erdvei, informacijos ar padėkos perdavimas, kai kuriais atvejais – žinių gavimas;

3) informacijos keitimasis vyksta naudojant bendrą simbolių, kodų sistemą, kurią tariamai supranta abi pusės – tai yra muzikinės ir poetinės dainuojamosios tautosakos, kuri atlieka mediumo vaidmenį, savybės arba kitaip – verbaliniai ir neverbaliniai kodai. Kodo dalimi gali būti ir paramuzikiniai (verksmas, atodūsiai), taip pat ir nemuzikiniai aspektai;

4) komunikacijos procese paveikiama žmonių dvasinė būsena – komunikacijai su mirusiaisiais įvykti dažniausiai reikalingas specialus kontekstas (kalendorinis ar žmogaus virsmo laikotarpis, įvykis ir t. t.), sukuriama ypatinga dvasinė būsena ir tai yra svarbu, kad komunikacija įvyktų apskritai, nors jos pokytis gali būti ir komunikacijos rezultatas. Emocija taip pat turi didelę reikšmę komunikacijos efektyvumui;

5) komunikacijos kanalas, bendraujant su anapusiniu pasauliu, yra pati muzikinė forma;

6) komunikacija su anapusiniu pasauliu yra netiesioginė, nors tekstuose galima aptikti ir tiesioginės komunikacijos elementų;

7) komunikacijos poveikis ir efektyvumas numanomas pagal prašymo pobūdį; iš esmės efektyvumas yra reliatyvus ir priklauso nuo žmonių interpretacijos ir pasaulėjautos.

Raudų komunikacinės funkcijos

Norint detaliau pažvelgti į komunikacijos apraiškas dainuojamojoje tautosakoje, tektų išsamiau analizuoti skirtingus žanrus. Šį kartą pasirinktas laidotuvių raudų žanras.

Raudos žanras – turbūt ryškiausias muzikinės komunikacijos su mirusiaisiais pavyzdys. Skiriamos laidotuvių, vestuvių, išlydėjimo į karą raudos, taip pat raudos, atliekamos ne ritualų, bet, pavyzdžiui, mirusiųjų minėjimų metu. Raudos pirmiausia buvo reikšminga laidojimo ritualo dalis – nuo seniausių laikų svarbu buvo išlydėti mirusįjį su muzika. Lietuvių tradicinės raudos turi daug funkcijų: simbolinę, informavimo, palydėjimo, bendravimo, apsaugos, psichologinę, gydomąją (Astrauskas 1994: 19).

Galima žvilgtelti į raudų komunikacijos motyvaciją ir raudų funkcijas, kurios žymi šios komunikacijos prasmę.

Pagrindinė raudos funkcija – atsisveikinimas su mirusiuoju. Komunikacija laidotuvių raudose pasireiškia tiesioginiais kreipiniais į mirusįjį, užduodami klausimai, bandomas užmegzti ryšys:

> O! O! Kodėl tu numirei? Ar neturėjai valgyti ir gerti? Kodėl tad tu numirei? Ar tu neturėjai geros, gražios moters? Ar neturėjai gero ūkio? O! O! Kodėl tu numirei? O! O! Mano meilele! Mano širdele! Dabar užmiršai visus savo kampelius. Dabar, meilele, palikai mane vieną su vaikeliais. Kur dabar aš būsiu? Kur aš savo galvelę prikišiu? Aš negalėsiu su jumi į juodąją (žemelę) įlįsti! Tiktai turėsiu ant svieto vargti! (Lepneris 2011: 228)

Į mirusįjį kreipiamasi tiesiogiai. Raudose mirusieji neatsako, todėl tai galima laikyti vienpuse komunikacija. Kreipinys be atsako dainuojamojoje tautosakoje laikomas vienu iš bendravimo su anapusiniu pasauliu bruožų. Tokie retoriniai klausimai būdingi lietuvių, karelų, rusų tradicijoms ir yra laikomi pirmykščiu ritualinės poezijos, kuri paprastai siejama su mirtimi (Honko 1974: 10), bruožu. Be kreipinių, taip pat dažnas budinimo, žadinimo motyvas:

> Mamyte mano, kol tu miegi, kol tu nesikeli? (Černiauskaitė 2006: 17)

Rauda komunikacijos priemone tampa ir ne per apeigas, pavyzdžiui, minėjimuose, prisimenant mirusįjį – čia komunikacija taip pat vienpusė, atsakymo negaunama (jo ir nereikalaujama), bendravimas taip pat vyksta kreipiniais ir klausimais. Raudų tekstai – beveik be išimties kreipiniai ir klausimai, kitaip tariant, aktyvaus bendravimo forma (Astrauskas 1994: 17).

Kita raudos komunikacijos funkcija yra **apeiginė, maginė –** apsaugos mirusiajam suteikimas, saugus, tinkamas išlydėjimas anapus, ramybės užtikrinimas anapusiniame pasaulyje. Tikima, kad tris paras po mirties mirusiojo siela dar galutinai neiškeliauja, yra tarpinės virsmo būsenos, nebepriklausanti gyvųjų pasauliui, bet dar nesanti ir visavertė mirusiųjų pasaulio dalis, todėl apsauga šioje ribinėje situacijoje yra labai svarbi. Laidotuvės, pagal Arnoldo van Gennepo perėjimo ritualų teoriją, tai vienas perėjimo ritualų, kurių metu atsiskiriama nuo buvusios bendruomenės ir pereinama į kitą egzistencijos būseną (Černiauskaitė 2006: 19). Šiuo momentu atsiskleidžia ir ypatinga **raudotojos funkcija – tarpininkės tarp mirusiojo ir anapusinio pasaulio.** Pasak Stepanovos, raudotoja komunikuoja su anapusiniu pasauliu pasitelkusi ypatingą mitinio pasaulio, gyvenimo ir mirties sąveikos išmanymą bei reikalavimų norint sėkmingai

įvykdyti pomirtinę kelionę žinias. Šiame komunikacijos procese, jai nupasakojant ritualą, atitinkami įvykiai vyksta anapusiniame pasaulyje (Stepanova 2011: 138). Kitaip tariant, raudotoja padeda sielai saugiai įvykdyti kelionės reikalavimus, yra savotiška sielos vedlė. Atsiskleidžia netgi informavimo funkcija, nurodymai, ką mirusysis turi daryti, kad sėkmingai patektų į anapusinį pasaulį:

> O, mano vyreli, tu ten rasi didelę patiekėlę; pulk po kojelių pirmiau mano tėveliui, mano motinėlei. Aš tau parašysiu margą gromatėlę savo graudžiomis ašarėlėmis iki tėvelio, iki motinėlės. Pulk po kojelių mano motinėlei gimdytojėlei, mano tėveliui augintojėliui. O priimkite savo žentelį, mano vyrelį, už baltų rankelių, o užstokite ant vėlių durelių, o atdarykit vėlių dureles, o pasodinkite į vėlių suolelį. O atkelkite vėlių vartelius, o atdarykite vėlių dureles, o priimkite mano vyrelį, o pasodinkite į vėlių suolelį, į lemtą pulkelį. (JLD III 1187)

Kai kurie tyrinėtojai raudotojas prilygina šamanams, kurių funkcija – palydėti sielą į dausas (Honko 1974: 58). Kalbant apie apsaugą, raudos procesas pats savaime atlieka apsaugos funkciją ir yra „būtinas veiksmas tam, kad vėlė patektų į dausas“ (Astrauskas 1994: 17). Apeigose tikėta nepaprastu muzikos poveikiu – per muziką ne tik užmezgamas ryšys su anapusiniu pasauliu, bet ir daroma jam įtaka. Pavyzdžiui, *Abanyole* tautos laidotuvių ritualuose mirę bendruomenės nariai atgimsta kaip dvasios, turinčios keliauti į erdvę ar pasaulį, kuriame renkasi šios bendruomenės mirusiųjų sielos, ir pasitelkus šokį ir dainą, šios dvasios saugiai palydimos į naują buveinę (Alembi 2008: 21).

Raudant ne tik kalbama apie velionio mirtį, bet ir suteikiama apsauginė **funkcija, skiriama ir mirusiajam, ir gyviesiems.** Anna Caraveli-Chaves mano, kad „raudos apima komunikacijos atvejį, kurio komponentai yra raudotojos manipuliuojami gyvųjų labui“ (Caraveli-Chaves 1980: 129–130). Saugos užtikrinimas vėlei reiškia ir saugumą gyviesiems – kad vėlė negrįžtų, nesivaidentų, kaip nors nepakenktų.

Deramas mirusiojo išlydėjimas ir atsisveikinimas su juo neatskiriamas nuo muzikos (Žičkienė 2004: 80). Galima manyti, kad pati muzika ar muzikinė forma yra ne tik mediatorė tarp pasaulių, bet ir mirusiojo sielos palaiminimas, atveriantis vartus ir suteikiantis galimybę išeiti. Muzikos instrumentų garsai turi analogišką kaip raudojimas funkciją – laidojimas be raudojimo ir instrumentų lietuvių kultūroje buvo suvokiamas kaip netaisyklingas, apgailėtinas reiškinys (Astrauskas 1994: 17). Su šia funkcija siejami ir varpai, kurių skambėjimas, kaip tikėta, padėdavo sielai išeiti. Varpų paskirtis visoje Europoje ta pati – „padėti mirusiojo sielai atsiskirti nuo gyvųjų pasaulio“ (Vyšniauskaitė 1993: 18). Ši funkcija turi ne tik apeiginę, bet ir praktiškesnę prasmę: tai pranešimas kaimo bendruomenei, kad mirė žmogus. Rauda – **pranešimas tiek mirusiųjų, tiek gyvųjų pasauliui** – Raitininkų kaime (Alytaus r.) buvęs paprotys kam nors mirus išeiti laukan ir garsiai užraudoti, taip pranešant bendruomenei apie mirtį.

> Iš tų namų, kuriuose kas nors mirė, išeidavo kas nors iš artimųjų į lauką (daugiausiai moterys) ir garsiai užraudodavo. Tai darydavo tik dieną. Jeigu ligonis miršta naktį, tai raudama (verkaunama) praaušus. Tai signalas visiems, kad ten jau pagrabas. (Ulčinskas 1995: 118)

Taigi komunikacinis pradas raudose pasireiškia ne tik bendraujant su anapusiniu pasauliu – **signalai ir pranešimai gali būti siunčiami ir kaimo bendruomenei.** Visai kaip varpai, rauda tarsi informuoja bendruomenę apie asmens mirtį, jo ypatingą virsmo laikotarpį, reikalaujantį savotiškos pagalbos (maldos, giesmių – apsaugos forma) ar tiesiog rimties, atsisveikinimo. Raudotoja – ne tik mirusiojo ir mirusiųjų pasaulio, bet mirusiojo ir bendruomenės tarpininkė.

Dar vienas svarbus raudų komunikacijos elementas – **mirusiojo atsiprašymai ir padėkos.** Taip mirusysis parengiamas išeiti, kad neliktų jokių nuoskaudų, neužbaigtų dalykų, siejančių jį su gyvaisiais.

> Raudose klausimai skamba kaip paskutinis atsiprašymas, mirusiojo atleidimo maldavimas, tačiau jie išduoda tam tikrą pasaulėžiūrą – žmogaus mirtis įsivaizduojama tarsi priklausanti nuo jo paties valios – jam kažkas nepatiko šiame pasaulyje (pvz., tėvai mažą kraitį sukrovė) ir jis numirė, t. y. sumanė iškeliauti į kitą mirusiųjų, vėlių – šalį. (Černiauskaitė 2001: 239)

Atsisveikinime su mirusiuoju slypinti pagarba, dėmesys gali būti ne tik asmeninių emocijų raiška, bet ir tam tikrų tikėjimų atspindys, apeigos dalis. Rusų etnologas Kirilas Čistovas, kalbėdamas apie rusų raudas, teigė, kad rauda, joje išreiškiama pagarba, pagyros mirusiajam, šviesus atsiliepimas apie mirusįjį, taip pat kreipinių parafrazavimas siejasi su raudotojos ir šeimos narių apsauga nuo tolesnių blogio jėgų įtakos, kurios pirmasis pasireiškimas – apraudamo žmogaus mirtis. Galbūt dėl to siekiama su mirusiuoju atsisveikinti kuo gražiau, šviesiau, atsiprašyti ir atleisti visas skriaudas (Чистов 1960: 13). Gal ir primygtinis mirusiojo žadinimas yra būdas rodyti mirusiajam kuo didesnį dėmesį, kviesti jį grįžti pas gyvuosius (Sauka 1998: 234).

Aptartos raudų funkcijos atskleidžia tarpasmeninę raudotojos ir mirusiojo ar mirusiųjų pasaulio, raudotojos ir bendruomenės komunikaciją, svarbų raudotojos tarpininkės vaidmenį.

Raudose atsiskleidžia ir intraasmeninė komunikacija, kurios metu raudotoja apdoroja informaciją, mintis ir jausmus, o paskui tai išreiškia raudos forma. Nemažai yra **kalbėta apie psichologinę, gydomąją raudų funkciją** – raudojimas padeda įveikti įtampą, išlieti skausmą, sielvartą ir kitas blogas emocijas, taip neleidžiama joms susikaupti viduje, išvengiama emocinio perdegimo ar net su tuo

susijusių sveikatos negalavimų, sutvarkoma vidinė būsena. Gydomasis raudų poveikis pasireiškia ne tik pačiai raudotojai, bet ir šalia esantiems žmonėms. Raudų psichologinį aspektą tyrusi Norinkevičiūtė teigia, kad raudotojai įtaigiai raudant klausytojai katarsio forma taip pat gali išsiverkti, išlieti visas neigiamas emocijas, apsivalyti, o prityrusios raudotojos, įvaldžiusios šiuos komponentus, geba sąmoningai paveikti aplinkinius (Norinkevičiūtė 2007: 169). Klausytojus veikia raudotojos atlikimo maniera, krintančios intonacijos, įvairios paramuzikinės išraiškos priemonės – balso tembras, verksmai, atodūsiai, taip pat ir vizualiosios išraiškos priemonės – mimika, tam tikri gestai, kūno judesiai, kurie yra tarsi savotiški komunikacijos su bendruomene ženklai. Pasak Filippo Bonini'o-Baraldi'o (Bonini-Baraldi 2002/2003), šie psichofiziniai muzikos aspektai – tembras, tempas, melodika, ritmika, aukščio diapazonas ir kt. – veikia žmogaus emocinį muzikos suvokimą.

Taigi raudoms būdinga asmens ir grupės komunikacija, kurios metu raudotoja bendrauja ir su laidotuvių dalyviais, simboliškai bendruomenėje įprasmindama mirtį, atlikdama psichoterapinę funkciją, kartais ir atstovaudama mirusiajam. Teigiama, kad laidotuvių dieną raudotoja mirusiojo vardu paprašydavo žmonių ir objektų, su kuriais mirusysis turėjo kontaktą, atleidimo – tai dažniausiai apimdavo šeimos narius, kaimynus, net patį namą (Stepanova 2011: 137).

Labai svarbi komunikacijos proceso dalis yra tinkamas pranešimo *užkodavimas.* Kalbant apie raudas, tai žodžio parinkimo svarba. Kaip rašo Stepanova (Stepanova 2011: 129), Dalia Černiauskaitė (Černiauskaitė 2006: 17), vengiama minėti mirusiojo vardą ir pačią mirtį. Raudose į mirusįjį vengiama kreiptis kaip į mirusįjį, dažniausiai pasirenkamas giminystės ryšį nusakantis žodis arba kreipiamasi kaip į svečią, keliautoją, o pati mirtis apibūdinama metaforiškai – kaip miegas, kelionė aukštu kalneliu, kelias; nėra net personifikuoto mirties įvaizdžio. Šis mirties temos kodavimas, manoma, buvo apsauga nuo jos pasikartojimo bendruomenėje (Černiauskaitė 2006: 16). Taip ypatinga, nekasdienė raudų kalba ir vartojamos metaforos tampa kodu, padedančiu raudas išgirsti mirusiesiems ir užmegzti su jais ryšį. Raudų poetikai būdingi gausūs deminutyvai, įvardžių vartojimas, retoriniai klausimai, epitetų gausa, hiperbolės, aukščiausiojo laipsnio būdvardžiai.

Muzikinio kodo prielaidos komunikacijoje su anapusiniu pasauliu

Užkodavimo procese svarbus ne tik tekstas, bet ir muzikinės savybės. Daugumai raudų būdinga mažosios tercijos intonacija, žemėjanti melodinė linija, įvairūs paramuzikiniai aspektai. Todėl galima manyti, kad pati muzikos kalba, įvairūs jos parametrai gali turėti tam tikras reikšmes, kelti asociacijas ir perduoti tam tikrą pranešimą.

Raudų intonacijos persmelkia kitų žanrų melodiką – ji atsiskleidžia kalendorinėse Kalėdų, Užgavėnių, gavėnios, Jurginių, Sekminių giesmėse, javapjūtės, šienapjūtės melodijose, našlaičių dainose (Astrauskas 1994: 19). Kaip tik šiuose žanruose daugiau ar mažiau pasireiškia kontaktas su anapusiniu pasauliu. Daugumai kalendorinių, apeiginio pobūdžio dainų / giesmių (pavyzdžiui, paruginių, rugiapjūtės) būdinga specifinė atlikimo maniera, dainuojama / giedama šūksmingu, stipriu balsu, kuo garsiau, kad garsas sklistų kuo toliau. Kitose kalendorinėse dainose aptinkama šūksnio intonacijų. Tai ypatingas atlikimas, kuris, tikėtina, daro komunikaciją efektyvią.

Tarp raudų ir kalendorinių dainų melodijų pastebima panašumų: dažnai atitinka dermė, ritmo formulės, melodikos intonacinė kryptis iš viršaus žemyn (Astrauskas 1994: 18). Šias giesmes / dainas taip pat šiek tiek sieja ir panašios ritminės formulės. Galima manyti, kad tai gali būti tam tikras muzikinis kodas, pasąmoninėje plotmėje siejantis šiuos su anapusiniu pasauliu kontaktą mezgančius žanrus. Izalijus Zemcovskis pastebėjo, kad mažoji tercija, būdinga raudoms, verkavimams, baltų ir slavų kalendorinėse dainose yra tarsi prašymo intonacija – prašant derlingumo, vaisingumo, apsaugos (Земцовский 1987).

Kalbant apie raudas, melodiką galima sieti ne tik su atlikimo rituališkumu ir paradigmomis, bet ir su raudotojos emocija. Tai skatina melodiką pasižiūrėti muzikos psichologijos srities žvilgsniu, galbūt tam tikri muzikiniai kodai slypi žmogaus muzikinių savybių suvokime ir sąsajose su emocijomis.

Tam tikras prielaidas apie melodiką ir pasąmonės asociacijas kelia Miltonas C. Heifetzas[10]. Jis svarsto, kodėl žmonėms minorine derme parašyta muzika asocijuojasi su liūdesiu. Jam, kaip neurochirurgui, dažnai tenka žmonėms

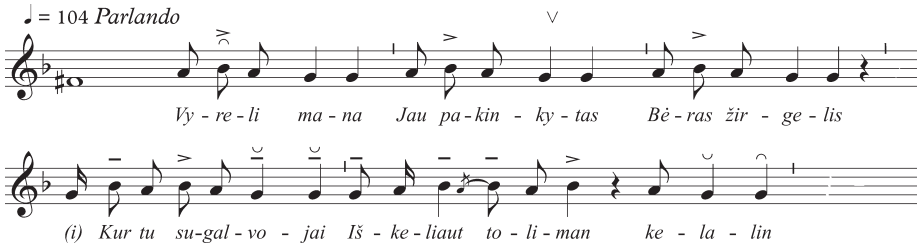

7 pvz. „Vyreli mana". Pat. Anelė Simonavičiūtė-Steponavičienė, Čižiūnų k., Vievio r. (MFA KTR 77(89); MFA Mg. 3491(6))

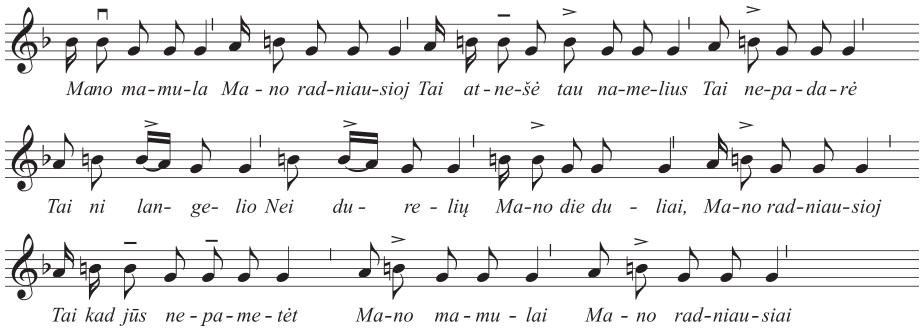

8 pvz. „Mano mamula". Pat. Marytė Veržantaitė, Žižmų k., Dieveniškių aps., Šalčininkų r. (MFA KTR 105(24); MFA Mg. 955(a))

pranešti apie jų ar jų artimųjų sunkias ar nepagydomas ligas, taip pat matyti, kaip iš nuoširdaus sielvarto žmonės ima kūkčioti, raudoti. Šis nuoširdus sielvarto verksmas yra kitoks negu pykčio, nusivylimo, skausmo ar kitų emocijų. Toks verksmas stebėtinai panašus į muziką, parašytą su krintančiomis intonacijomis, minorine derme. Dėl to autorius spėja, kad minorinė, krintančių intonacijų muzika daugumai žmonių asocijuojasi su liūdesiu ir panašiomis emocijomis. Galima manyti, kad pati muzikos kalba, įvairūs jos parametrai gali turėti tam tikras reikšmes, kelti asociacijas ir perduoti tam tikrą pranešimą. Tai galbūt turi prasmės bendraujant ne tik su bendruomene, bet ir su mirusiaisiais.

Tiesa, šios mintys tėra prielaidos, todėl daryti kategoriškų išvadų nereikėtų, kaip ir visiškai raudas tapatinti su minorinėmis intonacijomis, o šias – su liūdesio emocija. Vis dėlto raudų pirminė funkcija yra apeiga, o ne asmens (ar grupės) emocijų išraiška, be to, raudos – kur kas senesnis reiškinys nei minoro / mažoro sistema ir jos samprata. Nors žemyneigė mažoji tercija raudose pasitaiko labai dažnai, raudų melodika gali būti įvairi – esama ir didžiosios tercijos, ir kvartos apimties intonacijų (rečiau – anhemitoninės struktūros), ir labai plataus diapazono, esant dideliam emocingumui. Antai viename iš lietuvių laidotuvių raudos pavyzdžių matyti, kaip intonacija raudant plečiasi – iš mažosios tercijos ji prasiplečia iki didžiosios.

Kalbant apie paramuzikines išraiškos priemones ir emocijas, kiek netikėtas ir labai įdomus raudų elementas yra tariamo juoko motyvai. Raudų transkripcijose dažnai randama iššifruotų teksto elementų *a cha, cha, cha*, kuriais kalboje paprastai išreiškiamas juokas.

Ar šie *cha, cha, cha* raudose tikrai reiškė juoką, šiandien tegalime tik spėlioti. Tačiau į juoką raudojimo tradicijoje yra atkreipęs dėmesį ne vienas tyrinėtojas, pavyzdžiui, Zemcovskis (Изалий Земцовский), Norinkevičiūtė ir kt. Antai Lada Stevanović veikale „Juokas laidotuvėse: lytis ir antropologija graikų laidotuvių apeigose" („Laughing at the Funeral: Gender and Anthropology in the Greek Funerary Rites") kalba apie graikų raudas ir juoko elementą jose. Pokštai, sąmojis, ypač juodasis humoras tarsi sumenkina įvairių egzistencinių kliūčių, tarp jų – mirties, galią, pabrėždamas gyvenimo absurdiškumą. Tas absurdiškumas ir išprovokuoja juoką, kurio vienintelė funkcija senovinėse laidotuvių apeigose – palaikyti ir suteikti galios gyvenimui. Tai tarsi gyvenimo teigimas mirties akivaizdoje, priešingo jausmo sukėlimas ir mirties neigimas. Priešingos emocijos nesąmoningas sukėlimas turi ir mokslinį paaiškinimą: kai mes išgyvename stiprias emocijas, mūsų psichika, kad sugrįžtų į normalią būseną, švysteli mus į visiškai priešingą kryptį emocijų skalėje – pavyzdžiui, džiaugsmo ašaros, juokas esant nervinei įtampai, agresijos (noro įžnybti, „suvalgyti") apraiškos stebint ką nors ypač mielo, pavyzdžiui, kūdikį ar mielą mažą gyvūną[11].

Išvados

Taikant komunikacijos mokslo teorijas gyvųjų ir mirusiųjų ryšiui dainuojamojoje tautosakoje analizuoti, išryškėja komunikacijai pasiekti naudojamos priemonės, procesas, komunikacijos pobūdis, priežastys, sąlygos. Keitimasis

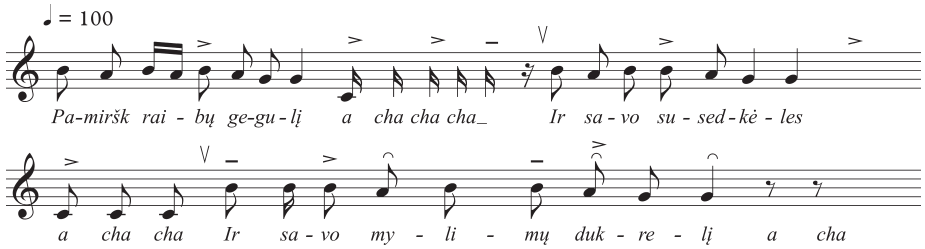

9 pvz. „Pamiršk raibų gegulį". Pat. M. Krušaitė-Saulaitienė, Varėnos r., Kapiniškių k. (MFA KTR 59a (104); MFA Mg. 3781(13))

informacija tarp gyvųjų ir mirusiųjų vyksta naudojant simbolių, kodų sistemą, kurią tariamai supranta abi pusės. Šiuo atveju tai yra muzikinės ir poetinės dainuojamosios tautosakos, kuri atlieka komunikacijos kanalo vaidmenį, savybės arba kitaip – verbaliniai (poetinės išraiškos priemonės) ir neverbaliniai (muzikiniai ir paramuzikiniai aspektai, simboliniai, apeiginiai veiksmai, emocija, atlikimo intencija) kodai. Komunikacija su anapusiniu pasauliu yra netiesioginė (nors, pavyzdžiui, našlaičių dainų tekstuose galima aptikti ir tiesioginės komunikacijos elementų). Šios komunikacijos poveikis ir efektyvumas numanomi pagal prašymo pobūdį ir priklauso nuo žmonių interpretacijos. Raudose atsiskleidžia įvairialypė komunikacija ne tik su mirusiųjų pasauliu, bet ir su bendruomene. Išryškėja svarbus raudotojos vaidmuo – ji veikia kaip šio ir ano pasaulio, mirusiojo ir bendruomenės, mirusiojo ir anapusinio pasaulio (anksčiau mirusiųjų) tarpininkė; taip pat ji yra mirusiojo sielos vedlė. Taigi išryškėja keli komunikacijos lygiai raudose: tarpasmeninė komunikacija (komunikacija su anapusiniu pasauliu), intraasmeninė komunikacija (raudotojos apdorojama informacija ir emocijos, atsiskleidžia gydomoji raudojimo funkcija), asmens ir grupės komunikacija (komunikacija su bendruomene). Komunikuojant su anapusiniu pasauliu, svarbiausios raudų funkcijos yra mirusiojo ir bendruomenės apsauga mirties virsmo metu; simbolinė vėlės išlydėjimo funkcija, padedanti velionio sielai lengviau iškeliauti anapilin; informacijos ir nurodymų mirusiajam teikimas, padėkos ir atsiprašymai, kurie tarsi padeda nutraukti vėlės sąsajas su gyvųjų pasauliu; ryšio su velioniu (-iais) palaikymas per metines ar kitas progas.

Raudų intonacijų persmelkti yra ir kiti tautosakos žanrai, kuriuose mezgamas ryšys su anapusiniu pasauliu, kartais sutampa ir kitos muzikinės raiškos priemonės, tarkime, ritmo formulės, dermė. Galbūt gyvųjų ir mirusiųjų ryšys dainuojamojoje tradicijoje užkoduotas ir kituose lygiuose.

Šaltiniai

JLD – *Lietuviškos dajnos, užrašytos par Antaną Juškevičę*, t. 3. Kazanė, 1882, naujas leid.: Vilnius, 1954

LLD – *Lietuvių liaudies dainynas*, t. VIII: *Vestuvinės dainos*, kn. 4: *Jaunosios ieškojimo – išvažiavimo į jungtuves dainos*, parengė B. Kazlauskienė, melodijas parengė Z. Ramoškaitė. Vilnius: LLTI, 1994

MFA KTR – Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Mokslo centro Etnomuzikologijos skyriaus Muzikinio folkloro archyvo rankraštiniai rinkiniai

MFA Mg – Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Mokslo centro Etnomuzikologijos skyriaus Muzikinio folkloro archyvo garso įrašai magnetofono juostose

Nuorodos

1 Apie lietuvių ryšį su mirusiaisiais, laidojimo papročius, tikėjimą anapusiniu pasauliu, senovės pasaulėžiūrą rašė Jonas Balys (*Mirtis ir laidotuvės: lietuvių liaudies tradicijos*, 1981), Gintaras Beresnevičius (*Dausos. Pomirtinio gyvenimo samprata senojoje lietuvių pasaulėžiūra*, Klaipėda, 1990; *Lietuvių religija ir mitologija*, Vilnius, 2004), Norbertas Vėlius (*Senovės baltų pasaulėžiūra*, 1983), Pranė Dundulienė (*Senovės lietuvių mitologija ir religija*, Vilnius, 1990), Radvilė Racėnaitė (*Žmogaus likimo ir mirties samprata lietuvių folklore*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011) ir kt.

2 Plačiau apie šamanizmą, sąmonės būsenos alteravimo metodus žr. Michaelo Witzelo darbe *Shamanism in Northern and Southern Eurasia: their distinct methods of change of consciousness*, 2011, <http://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/8456537/Witzel_ShamanismNorthern.pdf?sequence=2> [žiūrėta 2017-07-05].

3 Išsamiau emocijų ir ritualo sąveiką nagrinėjo François Berthomé ir Michaelas Housemanas straipsnyje „Ritual and Emotions: Moving Relations, Patterned Effusions" (in: *Religion and Society: Advances in Research 1*, 2010, p. 57–75).

4 Kario mirties, laidotuvių, egzistencinio virsmo momentų simbolika tyrinėta Daivos Vyšniauskaitės magistro darbe „Kario įvaizdis lietuvių liaudies dainose" (Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2010), Vitos Ivanauskaitės straipsnyje „Mirtis ir laidotuvės vėlyvosiose karinėse-istorinėse dainose: folkloriniai naujos istorinės patirties atspindžiai" (in: *Tautosakos darbai*, 2006, t. XXXII, p. 161–179).

5 Apie našlaičių komunikaciją su mirusiaisiais lietuvių liaudies dainose ir raudose kalbama Rasos Rudelevičiūtės magistro darbe „Našliai ir našlaičiai lietuvių liaudies dainose ir raudose" (Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2008).

6 Išsamiau apie linijinį modelį žr. http://communicationtheory.org/shannon-and-weaver-model-of-communication/ [žiūrėta 2017-07-05].

7 Apie interakcinį modelį žr. http://communicationtheory.org/osgood-schramm-model-of-communication/ [žiūrėta 2017-07-05].

8 Apie transakcinį modelį žr. http://communicationtheory.org/helical-model-of-communication/ [žiūrėta 2017-07-05].

9 Plačiau apie Davido Berlo požiūrį į reikšmių ir pranešimų perdavimą komunikacijos procese žr. http://www.cultsock.org/index.php?page=semiomean/berlomea4.html [žiūrėta 2017-07-05].

10 Žr. Miltono C. Heifetzo straipsnį „The Relationship Between Minor Mode Music And Sadness", kuriame keliamos šios mintys; http://www.goldbergstiftung.de/forum/index_de.php?a=topic&s=attach&id=24 [žiūrėta 2017-07-05].

11 Plačiau apie priešingos emocijos sukėlimo fenomeną žr. http://www.independent.co.uk/news/science/so-cute-i-could-eat-it-the-science-behind-cute-aggression-9860440.html [žiūrėta 2017-07-05].

Literatūra

Alembi Ezekiel, The Aabnyole Dirge: "Escorting" the Dead with Song and Dance, in: *Electronic Journal of Folklore*, 2008, No. 38, p. 7–22, <http://www.folklore.ee/folklore/vol38/alembi.pdf> [žiūrėta 2017-07-05].

Astrauskas Rimantas, *Advento-Kalėdų papročiai, dainos, giesmės ir žaidimai Dzūkijoje*, 2013, <http://www.lmka.lt/advento-kaledu-paprociai-dainos-giesmes-ir-zaidimai-dzukijoje> [žiūrėta 2017-07-05].

Astrauskas Rimantas, Raudos intonacija lietuvių muzikiniame folklore, in: *Liaudies kultūra*, 1994, Nr. 4, p. 15–19.

Aš išdainavau visas daineles. Pasakojimai apie liaudies talentus – dainininkus ir muzikantus II, Danutė Krištopaitė (sud.), Vilnius: Vaga, 1988.

Barškauskienė Viktorija, Janulevičiūtė-Ivaškevičienė Birutė, *Komunikacija: teorija ir praktika*, Kaunas: Kauno technologijos universitetas, 2005.

Barnlund Dean, A Transactional Model of Communication, in: *Foundations of communication theory*, K. K. Sereno and C. D. Mortensen (eds.), New York: Harper, 1970, p. 83–102.

Berlo K. David, *El proceso de la comunicacion*, Avellaneda, 1984.

Caraveli-Chaves Anna, Bridge between Worlds: The Greek Women's Lament as Communicative Event, in: *The Journal of American Folklore*, 1980, No. 93 (368), p. 129–157.

Černiauskaitė Dalia, Metaforinis mirties temos kodavimas lietuvių laidotuvių raudose, in: *Filologija*, 2006, Nr. 11, p. 16–23.

Černiauskaitė Dalia, Metaforinė raiška lietuvių laidotuvių raudose, in: *Tautosakos darbai*, 2001, t. XV (XXII), p. 234–247.

Dissanayake Ellen, Ritual and Ritualization: Musical Means of Conveying and Shaping Emotion in Humans and Other Animals, in: *Music and Manipulation: On the Social Uses and Social Control of Music*, Steven Brown and Ulrich Voglsten (eds.), Oxford and New York: Berghahn Books, 2006, p. 31–56.

Gudonienė Vilija, *Įvadas į masinės komunikacijos teoriją*, Vilnius, 1998.

Grebliauskienė Beata, Večkienė Nijolė, *Komunikacinė kompetencija. Komunikabilumo ugdymas*, Vilnius, 2004.

Heifetz Milton C., *The Relationship Between Minor Mode Music And Sadness*, <http://www.goldbergstiftung.de/forum/index_de.php?a=topic&s=attach&id=24> [žiūrėta 2017-07-05].

Honko Lauri, Balto-Finnic Lament Poetry, in: *Finnish Folkloristics*, Vol. 1, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1974, p. 9–61.

Hooton Christopher, *So Cute I Could Eat It: The Science Behind 'Cute Aggression'*, 2014, <http://www.independent.co.uk/news/science/so-cute-i-could-eat-it-the-science-behind-cute-aggression-9860440.html> [žiūrėta 2017-07-05].

Juciutė Loreta, Keletas pakaitinio atlikimo būdo funkcinių aspektų, in: *Lietuvos muzikologija*, 2008, t. 9, p. 170–181.

Markevičienė Auksė, *Komunikacija: samprata ir procesas*, <ututi.lt/subject/KTU/FMF/komunikavimo_pagrind/file/3178/get> [žiūrėta 2017-07-05].

Laurinkienė Nijolė, *Žemyna ir jos mitinis pasaulis,* Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013.

Laurinkienė Nijolė, *Mito atšvaitai lietuvių kalendorinėse dainose*, Vilnius: Vaga, 1990.

Lepneris Teodoras, *Prūsų lietuvis,* Vilija Gerulaitienė (ed.), Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011.

Nettl Bruno, *The Study of Ethnomusicology: Twenty-nine Issues and Concepts*, University of Illinois Press, 1983.

Norinkevičiūtė Rasa, Laidotuvių raudų atlikimo specifika: psichologinis aspektas, in: *Lietuvos muzikologija*, 2007, t. 8, p. 164–176.

Sauka Leonardas, *Lietuvių tautosaka*, Kaunas, 1998.

Stepanova Eila, Reflections of Belief Systems in Karelian and Lithuanian Laments: Shared Systems of Traditional Referentiality?, in: *Archaelogia Baltica 15*, Klaipėdos universitetas, 2011, p. 128–143.

Stevanović Lada, *Laughing at the Funeral: Gender and Anthropology in the Greek Funerary Rites,* Belgrade, 2009.

Schramm Wilbur, Procedures and Effects of Mass Communication, in: *Mass Media and Education*, Chicago: University of Chicago press, 1954.

Šijaković Đurđina, *Shaping the Pain: Ancient Greek Lament and Its Therapeutic Aspect*, Belgrade: Institute of Ethnography SASA, 2011.

Trenholm Sarah, *Human Communication Theory*, New Jersey: Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1986.

Ulčinskas Vladas, *Raitininkų kaimas*, Vilnius, 1995.

Vaitkevičienė Daiva, Tarp emocijos ir ritualo: baltų karo papročių pėdsakais, in: *Tautosakos darbai*, 2007, t. XXXIII, p. 158–184.

Vyšniauskaitė Angelė, Mirties samprata lietuvių liaudies tikėjimuose, in: *Liaudies kultūra*, 1993, Nr. 2, p. 16–18.

Žičkienė Aušra, Trijų muzikinės kultūros sluoksnių sandūra lietuvių mirusiųjų pagerbimo apeigose, in: *Tautosakos darbai*, 2004, t. XX (XXVII), p. 75–83.

Земцовский Изалий, Этномузыковедческий взгляд на балто-славянскую похоронную причеть в индоевропейском контексте, in: *Балто-славянские исследования*, 1985, Москва: Наука, 1987, p. 60–70.

Чистов Кирил, *Причитания*, Вступ. ст. и примеч. К. В. Чистова; подгот. текста: Б. Е. Чистовой, К. В. Чистова, Ленинград: Советский писатель, 1960.

Summary

This article analyzes the connection between the living and the dead in the Lithuanian singing tradition by applying theories of the science of communication. Attention is focused on the lament genre. Communication with the outer world requires a special state or context created by the musical form, thus singing acts as a mediator between different worlds.

The motivation of the living to message the higher forces is a request for assistance in situations which a man cannot manage: periods of a person's transformation, transition or the change of the year. Therefore protection and assistance of the higher powers is requested for the people and their surrounding area. The motivation of the connection may as well be transferring information or thanksgiving, in some cases – obtaining knowledge. Folk song genres, which are mainly associated with some form of communication with the otherworldly, are laments, calendar rite songs, orphan

songs and some war songs. The exchange of information between the living and the dead takes place using a common code of symbols, which is supposedly understood by both sides. In this case, it is the musical and poetic characteristics of the singing tradition that plays the role of the communication channel, or, in other words, verbal and nonverbal codes. Verbal codes are various kinds of poetic expressions, non-verbal ones are musical and paramusical aspects, emotions, symbolic, ritualistic actions and intentions of performance. In the communication process people's state of mind is affected – for the communication with the dead to occur, a special context (annual or personal transformation period, an event, etc.) is usually required, and the channel of communication to communicate with the world of the dead is the musical form. Communication with the world of the dead is indirect, and the impact and effectiveness of communication is implicit in the nature of the request.

The role of the lamenter – the mediator between different worlds – is very important. There are some notable levels of communication in the lament genre: unilateral interpersonal communication (lamenter–the world of the dead), intrapersonal communication (information processed in the lamenter herself) and personal–group communication (lamenter and the community). There are also notable functions of the laments when communicating with the world of the dead: protection for the deceased and the community during the transition of death, the symbolic seeing off for the soul of the dead in order to help the soul depart more easily, provision of information and instructions for the deceased, as well as gratitude and apologies, which help to destroy the ghost's links with the world of the living.

Codes that are important for the process of communication in laments are both verbal (abundant diminutives, use of pronouns, rhetorical questions, vast use of epithets, hyperboles, adjectives of the highest degree) and non-verbal (characteristic intonations, paramusical properties (weeping, sighs), facial and bodily expressions, strong emotions during the performance). Occasionally, laugh is recorded – it can act as an emotional discharge or a symbolic statement of life in the face of death. It is possible to create assumptions about the musical code of laments, but this would require further research.